

Václav Macek

Karel Pečený versus Pavol Čambala

*O dvoch rokoch rokoch spolupráce Aktuality
a Nástupu (1938–1940)¹⁾*

Pri príprave opraveného a doplneného druhého vydania *Dejín slovenskej kinematografie* je potrebné do nového textu okrem iného zahrnúť výsledky výskumov, ktoré boli publikované po roku 1996 v Čechách, na Morave i na Slovensku. Za toto pomerne dlhé obdobie sa objavili početné štúdie, knihy, zborníky, monografie, ktoré vo väčšej alebo menšej miere dopĺňajú či aj menia obraz toho, ako sme zobrazovali premeny kinematografie pred takmer dvadsiatimi rokmi.

Výrazne sa doplnil obraz kinematografie v rokoch 1938–1945, ktorý naša povojnová filmová historiografia buď obchádzala alebo skresľovala. Z mnohých príspevkov ktoré musíme brať do úvahy, stojí za pozornosť rozsiahla štúdia Karla Margryho: „Filmové týdeníky v okupovaném Československu“, ktorá predtým, než vyšla v *Iluminaci*,²⁾ bola uverejnená v štvrťročníku *Historical Journal of Film, Radio and Television*.³⁾

Jún 1937 – október 1938

**Od premiéry prvého čísla AKTUALITY, československého filmového týždenníka,
po premiéru NÁSTUPU, slovenského zvukového týždenníka**

Vzťah medzi slovenskou a českou kinematografiou získal nový rozmer na konci tridsiatych rokov. Predtým sa o ňom hovorilo najmä v súvislosti s niektorými hranými filmami resp. s Plickovým opusom *ZEM SPIEVA*, ale v závere druhej dekády spoločnej Československej republiky sa vynorili aj otázky týkajúce sa filmového spravodajstva.

1) Nasledovný text by nevznikol bez pomoci Terezy Czesany Dvořákové z Filozofickej fakulty UK v Prahe a Petry Hanákové zo Slovenskej národnej galérie v Bratislave, ktorých rady mi pomohli objaviť pre mňa predtým neznáme historické dokumenty.

2) Karel Margry, Filmové týdeníky v okupovaném Československu. *Iluminace* 21, č. 2, 2009, s. 83–134. Tato studie je též citovaná dále v textu.

3) Karel Margry, Newsreels in Nazi-occupied Czechoslovakia: Karel Peceny and his Newsreel Aktualita. *Historical Journal of Film, Radio and Television* 24, 2004, č. 1, s. 69–117.

V spomínanej štúdii Karel Margry uvádza jednu podkapitolu titulkom „Slovenský týdeník Aktuality NÁSTUP“ (s. 105). O dve strany neskôr píše, že Pečený chcel v októbri 1939 prerušiť spojenie s Nástupom a distribuovať „svuj týdeník na Slovensku jinak“ (s.107).

Podľa starších prác slovenských historikov, aj podľa Pavla Čambalu, vtedajšieho riaditeľa Ústrednej správy spojených kín, v novembri 1938 začal vychádzať SLOVENSKÝ ZVUKOVÝ TÝŽDENNÍK NÁSTUP. Aby sme mohli zaujať stanovisko, musíme overiť hypotézu, že pod týmto názvom Karel Pečený vydával AKTUALITU upravenú a premenovanú pre slovenský trh.

Nikto nebude spochybňovať, že iniciatíva pre vznik Nástupu nepatrila Karolovi Pečenému, ale určite viacerým postavám slovenskej politiky a kinematografie. Bez nároku na úplnosť môžem spomenúť Ivana J. Kovačeviča, Pavla Čambalu, Alexandra Macha. Aktualita nevyrábala špeciálne vydanie pre slovenský trh, na rozdiel od nemeckej verzie, ktorá prestala vychádzať po č. 36/1938, jej žurnál bol jednotný pre celé Československo (vždy bol v češtine s výnimkou šotu *Andrej Hlinka do slovenskej zeme*, AKTUALITA č. 35/1938) až do vyhlásenia autonómie Slovenska 6. októbra 1938 v dôsledku mníchovskej dohody. V polovici októbra 1938 Karel Pečený nechal vyprodukovať slovenskojazyčnú podobu týždenníka AKTUALITA č. 42/1938 — všetky príspevky boli také isté ako český variant, ale komentár už bol preložený do slovenčiny. Nasledujúce dve čísla — 43/1938 a 44/1938 — už predstavovali špeciálne slovenské verzie, s odlišnou dramaturgiou oproti českým vydaniám, niesli stále názov AKTUALITA.

V prvom novembrovom týždni — 6. novembra 1938 — sa už neobjavuje v slovenských kinách AKTUALITA, ale nový SLOVENSKÝ ZVUKOVÝ TÝŽDENNÍK NÁSTUP. Čo sa stalo? Aktualita zanikla? Bola premenovaná? Kam sa podela? Aby sme našli odpovede, môžeme pokračovať vysvetlením, kedy a za akých podmienok je možné označiť filmový týždenník za mutáciu a kedy platí jeho charakteristika ako nezávislej snímky.

Ministerstvo priemyslu, obchodu a živnosti v roku 1935 vydalo nariadenie, podľa ktorého 20 % materiálu v každom žurnále musí byť o Československu.⁴⁾ Obchod s filmovými týždenníkmi v Československu ovládali v druhej polovici tridsiatych rokov americké týždenníky spoločností Fox a Paramount a nemecká spoločnosť UFA s vlastnými zvukovými týždenníkmi.⁵⁾ Každá z týchto spoločností dodávala pod svojou značkou do kín titul schválený cenzúrou, ktorý obsahoval obvykle minimálne dva šoty z Československa a s českým komentárom (slovenský komentár až do výroby Elite-žurnálu na jar roku 1938 nikto nepoužíval). Dramaturgia žurnálov závisela od stratégie majiteľov, v prípade Zvukového týždenníka UFA sa viac či menej zjavne propagovalo nacistické Nemecko, ostatné žurnály propagovali demokratické štáty a kultúru demokracie, v amerických hrala podstatnú úlohu zábava. Väzba na ich „domáce“ — nemecké či americké — spravodajstvo bola voľná, boli to „výrobky“ globálne, ale aktualizované pre československý trh (jazykom, šotmi, dramaturgiou).

Ich majitelia investovali peniaze a očakávali ich návratnosť prostredníctvom poživného.

O dva roky neskôr, 4. novembra 1941, sa uskutočnilo informatívne rokovanie zástup-

4) Vyhláška ministerstva priemyslu, obchodu a živnosti z 24. 1. 1935. *Kinema*, 1935, č. 9–10, s. 77.

5) Pavel Z e m a n, Stát a filmová propaganda ve třicátých letech. *Illuminace* 11, 1999, č. 1, s. 86.

cov Auslandswochenschau a predstaviteľov Nástupu, slovenskej filmovej spoločnosti, ktoré pripravovalo náhradu za zmluvu medzi Nástupom a Universum Film AG (Ufa) zo dňa 15. marca 1940. Tam nájdeme odpoveď na otázku, či v novembri roku 1938 vznikol len „slovenský týdeník Aktuality“ alebo vznikol nový samostatný týždenník.⁶⁾ Na stretnutí sa diskutovalo aj o úvodnej titulke. Slovenskí zástupcovia nesúhlasili s tým, aby sa na plátne objavilo označenie „Nástup, slovenský zvukový týždenník v spolupráci s Ufou“. Argumentovali tým, že keď „Nástup uzaviera ujednania s Deutsche Wochenschau, je celkom zbytočné robiť pritom propagandu obchodnej firme, akou je UFA“.⁷⁾ Pavol Čambala zdôraznil, že už v zmluve s Aktualitou z decembra roku 1938 bolo uvedené, že Ústredná správa spojených kín, ako predchodca Nástupu, si zabezpečila „absolútnu ingerenciu a gesciu tak pri nakrúcaní slovenských scén ako aj pri výbere cudzieho materiálu, pri zostavovaní komentárov, pri synchronizovaní atď.“.⁸⁾

V žiadosti o milosť Karla Pečeného zo dňa 4. 8. 1947, adresovanej prezidentovi republiky, máme túto informáciu potvrdenú aj od druhého účastníka kontraktu z decembra roku 1938: „V Nástupe v našich rukou byly jen práce technicko-výrobní — redakci a námět si obstarávali a dodávali Slováci sami.“⁹⁾ Môžeme si to doplniť aj Pečeného tvrdením z jeho správy o činnosti počas rokov 1939 — 1945, keď uvádza, že z Aktuality „sa stal po uhý dodavateľ kamerových štábů a techniky za stanovenou cenu“.¹⁰⁾

Treba ešte pripomenúť, že prechod k novému týždenníku bol postupný. Pečený sa adaptoval na zmenené podmienky, na vznik druhej Česko-slovenskej republiky tým, že vytvoril slovenskú verziu AKTUALITY, ktorá sa premietala ako AKTUALITA, československý filmový týždenník, ale určený pre Slovensko. Podobne, ako keď vyrábala pred 6. októbrom 1938 nemeckú verziu AKTUALITY pre Sudety.

V prípade Aktuality čísiel 43/1938 a 44/1938 sa v pražskom štúdiu sústredili technicko-výrobné práce, ale aj dramaturgia, redakcia, komentáre, toto bola AKTUALITA pre Slovensko.

O dva týždne neskôr vznikol NÁSTUP, ktorý Aktualita vyrábala, ale ho neurčovala.

Zdá sa mi teda správne tvrdenie Čambalu, Rumanovského, Mihálíka, ale aj tvrdenie v *Dejinách slovenskej kinematografie* (1997), že sa u nás od novembra roku 1938 nepremietal „slovenský týdeník Aktuality NÁSTUP“, ale NÁSTUP, SLOVENSKÝ ZVUKOVÝ TÝŽDENNÍK.

6) Politisches Archiv Des Auswärtigen Amts, Gesandtschaft (PAAA G) Pressburg, krabica č.61. Zápis na pamäť / napísaný dňa 4. novembra 1941, s. 1.

Podľa zápisu sa na stretnutí zúčastnil Hans Fleischmann, zástupca Auslandswochenschau vo Viedni a dr. Konradowitsch, povereník ríšskeho ministerstva propagandy, ktorý zodpovedal za Deutsche Auslandswochenschau.

Texty z nemeckého jazyka do slovenčiny prekladal VM.

7) Tamže, s. 15.

8) Tamže, s. 4.

9) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud. Žiadosť o milosť (odpustenie zvyšku trestu) Karla Pečeného adresovaná prezidentovi republiky zo dňa 4. 8. 1947.

10) Karel Margray, Filmové týdeníky v okupovaném Československu. *Illuminace* 21, 2009, č. 2, s. 85.

December 1938 – marec 1939**Od podpisu zmluvy medzi Ústrednou správou spojených kín, zastúpenou Pavlom Čambalom, a Aktualitou, zastúpenou Karlom Pečeným, po jej potvrdenie po zániku Československa**

Kedy došlo k prvému stretnutiu medzi Pečeným a Čambalom, sa môžeme len dohadovať. Je celkom možné, že ich cesty sa prvýkrát prekrížili v roku 1938, keď sa Čambala musel rozhodovať pre niektorý z týždenníkov, ktoré boli na trhu dostupné. Pritom vieme, že Ufa žurnál sa „v jeho“ kinách určite nepremietal, lebo tento exploatoval Josef Čerovský, najvýznamnejší slovenský distribútor. A Čambala určite premietal v kinách Tatra banky obidve čísla slovenskej verzie AKTUALITY z októbra roku 1938.

Životné dráhy Pečeného a Čambalu sa diametrálne odlišovali. Margry u Pečeného vy zdvihuje, že bol „zaniatený filmový nadšenec“ (s. 83), „umelec“ (s. 109), v roku 1938 mal za sebou dlhoročnú prácu v kinematografii, patrilo k výrazným osobnostiam, ktoré budovali filmové spravodajstvo. A keď v roku 1937 inicioval a presadil vznik nového žurnálu, tak musel byť úplne pohltený touto prácou.

Naproti tomu jeho generačný rovesník Pavol (Pavel) Čambala bol bankový úradník, ktorý začínal v roku 1921 v Tatrabanke, v roku 1930 pracoval vo funkcii hlavného tajomníka a prokuristu. Od roku 1933 začala jeho dráhu križovať kinematografia. Tatra banka ho menovala v tomto roku za vedúceho jej kina Tatra, v roku 1938, keď jej patrili už tri kiná (Metropol, Uránia, Tatra), zriadila „administratívny úrad kinopodnikov — Ústrednú správu spojených kín“ (ÚSSK), ktorá podliehala Slovenskej hotelovej účastinnej spoločnosti (jeden z podnikov Tatra banky), a 1. februára 1938 menovala Pavla Čambalu jej riaditeľom. Pod neho patrilo aj „zvláštne oddelenie pre výrobu a exploitáciu SLOVENSKÉHO ZVUKOVÉHO TÝŽDENNÍKA NÁSTUP“, ktoré bolo zriadené pri obchodnej správe Tatra banky začiatkom novembra 1938.¹¹⁾

Čambala bol bankár, peňažník (súčasným slovníkom manažér), ktorý existoval vo sfére čísiel, zisku. Jeho plat v lete roku 1939 pozostával zo mzdy za vedenie ÚSSK (3000 korún slovenských), filmovej požičovne (3 500 korún slovenských), od februára 1938 bol závislý aj od tržieb, „z celého čistého zisku kinovej kancelárie“ mu patrilo 5 %.¹²⁾

V októbri sa muselo uskutočniť stretnutie Pavla Čambalu, Karla Pečeného a Alexandra (Šaňa) Macha, predsedu Úradu propagandy, ktoré viedlo k premiére nového žurnálu 6. novembra 1938. Dohody sa uzatvorili len ústne, lebo písomná zmluva medzi ÚSSK, v zastúpení Pavlom Čambalom, a Aktualitou, v zastúpení Karlom Pečeným, bola podpísaná až 7. decembra 1938. NÁSTUP v tom čase už mal vyrobené štyri čísla.

Prečo Pečený netrval na tom, že bude dodávať slovenskú verziu AKTUALITY do kín, ale radšej akceptoval rolu dodávateľa technicko-výrobných prác? Myslím, že bol dosť pragmatický na to, aby odhadol, že jeho miesto výrobcu by mohla nahradiť iná firma (hoci určite nie nemecká, lebo tá už spolupracovala s Čerovským). Navyše, sám prešiel podobnou situáciou na začiatku roku 1937, keď práve idea vlastnej českej alternatívny k zahraničným

11) Slovenský národný archív, fond Tatra banka, kartón č. 289.

12) Archív NBS, fond Štátna banka československá, oblastný ústav pre Slovensko. Osobné spisy, Pavol Čambala, krabica 51.

týždenníkom bola spúšťačom vzniku Aktuality podporovanej štátom. Oprávnené mohol predpokladať, že Čambalova iniciatíva sa nakoniec presadí — takisto ako tá jeho rok predtým — a určite nechcel stratiť slovenský trh, i keď malý, ale predsa len s tržbami, ktoré by pomohli vylepšiť ekonomickú bilanciu vtedy nie veľmi úspešne fungujúceho podniku (podľa finančnej bilancie k 30. júnu 1940 strata za roky 1939–1940 dosiahla 675 624,10 korún).¹³⁾

V zmluve medzi ÚSSK a Aktualitou sa dohodla dodávka ôsmich kópií za 8 750 Kč. Aktualita mala povinnosť aspoň raz do mesiaca dať k dispozícii zvukový aparáturu pre naskrúcanie. Nástup sa zaviazal, že sa postará, aby sa na Slovensku nepremietal iný týždenník než NÁSTUP — ani Fox, ani Paramount, ani Ufa. Do týždenníka sa nesmeli zaradiť scény, ktoré by „nezodpovedaly intenciám slovenskej vlády“.¹⁴⁾ Spolupráca sa veľmi rýchlo rozbehla, nepodarilo sa mi nájsť doklady o nejakých sporoch, komplikáciách, podľa všetkého prvé mesiace fungovala výroba nového týždenníka pomerne hladko. Ukázalo sa, že zmluva bola riešením výhodným pre obidve strany. ÚSSK prišla na trh so spravodajstvom, ktoré stávalo na mnohoročnej Pečeného praxi, a Aktualita v novej situácii nestratila prácu, trh si v inej forme udržala.

Pečený ako riaditeľ Aktuality využíval technické, tvorivé kapacity podniku, prinášal tržby, vykázal k júni 1940 čistý zisk 80 000 korún.¹⁵⁾ Čambalovi štart nového týždenníka zásadne uľahčila skutočnosť, že nemusel riešiť žiadne technické, jazykové, legislatívne či colné problémy, ktoré by inak podstatne výrazne ohrozili začiatky nového podnikania. Slovenský bankový úradník našiel spoločnú reč s českým „nezávislým obchodníkom“, ktorý si vždy „zaistil alebo sa pokúsil si zaistiť dobrý výsledok a maximalizovať zisk“.¹⁶⁾

Z hľadiska historického filmového kontextu sa na Slovensku v októbri/novembri roku 1938 zopakovala situácia z českého filmového prostredia rokov 1936 až 1937. Počas leta roku 1937 sa pod domácim tlakom začala budovať tradícia kvalitnej českej filmovej reportáže, ktorá mohla byť konkurenciou zahraničnej produkcie. Bola „naša“ (česká) a okrem toho aj remeselne kvalitná. S touto istou stratégiou slovenské filmové prostredie, v zhode s politikmi autonómnej vlády, na jeseň roku 1938 vystúpilo s iniciatívou založenia vlastného slovenského žurnálu. Ani pri vzniku Aktuality nebolo podstatné, kde sídli Fox, Paramount či UFA, ale to, že neexistoval priestor pre vyjadrenie českého stanoviska. A toto isté prebiehalo o rok neskôr pri založení Nástupu. Bol to pokus o budovanie „našej“ (slovenskej) filmovej spravodajskej školy prostredníctvom žurnálu NÁSTUP. Nebol to problém provincie (Bratislavy) a centra (Prahy), ale problém dvoch národných kultúr.

Problém dominantne nebol v tom, že „slovenská administratíva nebola nadšená“ z toho, že Aktualita bola riadená z Prahy,¹⁷⁾ ale v stave slovenskej kinematografie. V tom, že sme chceli mať vlastný týždenník a Čambala s Machom prijali spoluprácu s Pečeným ako ideálne riešenie na vytvorenie slovenskej obdoby týždenníkov Aktuality, Foxu, Paramountu, Ufy.

13) K. Margry, c. d., s. 84.

14) BA PAA G Pressburg, krabica č.61, c. d., s. 8.

15) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud. Moje činnost za okupace 1939–1945, s. 55–57.

16) K. Margry, c. d., s. 98 a 133.

17) K. Margry, c. d., s. 85.

Pohybujeme sa v období druhej Česko-slovenskej republiky, štát je oklieštený o Sude-ty, o južné územia Slovenska a časť Podkarpatskej Rusi. Vzostup nemeckej moci sa nedá nevidieť, začínajú platiť prvé antisemitské nariadenia, na Slovensku sú zrušené politické strany. V tomto čase prichádza na služobnú cestu na Slovensko Günther Schwarz, riaditeľ Oborovej skupiny filmového exportu nemeckej Ríšskej filmovej komory (RFK). Zo svojich rokovaní v Bratislave podáva vedeniu RFK správu dňa 16. februára 1939 pod názvom Stav filmového trhu ku dnešnému dňu na Slovensku. Správa sa venuje distribúcii, kinám aj výrobe žurnálu. Cieľom jeho cesty bolo zbieranie informácií, ktoré mali slúžiť na to, aby nemecké „štátne orgány prijali rozhodnutia“, ktoré pomôžu nemeckému filmovému priemyslu určiť „spôsob, akým treba pristupovať k českému a slovenskému trhu“, žiadal rýchle kroky, aby sa predišlo strate „trhu pre celý produkčný rok“.¹⁸⁾

V prvej polovici februára Schwarz rokuje aj s Pavlom Čambalom, riaditeľom ÚSSK, predsedom Spolku majiteľov biografov na Slovensku. Tento bankár, dva mesiace po uzavretí zmluvy s Pečeným v decembri 1938, navrhol vo februári 1939 Schwarzovi, že by mohol presunúť objednávku výroby *Nástupu* do spoločnosti UFA. Určite mal celkom jasnú predstavu, akú štruktúru by týždenník mal ponúkať, ale kládol si jednu podstatnú podmienku — UFA by mohla prípadne nahradiť *Aktualitu*, vyrábať slovenský týždenník „im Lohn und Auftrag“¹⁹⁾, ale musí prestať dodávať materiály *ELITE-ŽURNÁLU*, teda konkurenčnému týždenníku, ktorý ako prvý slovenský zvukový týždenník produkoval Josef Čerovský od jari 1938.²⁰⁾

Riaditeľ ÚSSK, producent *NÁSTUPU*, po tom, ako v novembri 1938 dosiahol, že *Aktualita* musela Tatra banke prepustiť časť svojich ziskov, lebo sa obmedzila jej prítomnosť na slovenskom trhu, vo februári 1939 už plánoval likvidáciu iného konkurenta. *NÁSTUP* mal byť monopolný týždenník, nie vládny nariadením, ale obchodnými postupmi. Je iróniou, že naplňal aj jeden z bodov dohody s Pečeným, podľa ktorej má ÚSSK zaistiť, aby sa v kinách nepremietal iný týždenník než *NÁSTUP*.

Čambalove rokovanie z februára 1939 mohlo vyvolať u niekoho dojem, že nebol „dúveryhodný spojenec proti nepriateľom“, „hrál na dve strany“, v marci ponúkol dôkazy „o ochotě Slováků přeběhnout“.²¹⁾ Z hľadiska dejín je zaujímavé, že Karel Pečený, ktorý sa mal cítiť podvedený, po rokoch, keď podával svedectvo o vzťahoch *Aktuality* a *Nástupu*, tvrdil, že u Čambalu „nalézal pro svoje snahy a zásady vždy největší porozumění. S jeho pomocí jsem udržel výrobu *NÁSTUPU* v našich rukou přes nejhorší dobu, až do dubna 1940.“²²⁾

Štrnásteho a 15. marca 1939 sa situácia radikálne zmenila. Najprv Slováci vyhlásili samostatnú republiku (podpísali ochrannú zmluvu s Nemeckou ríšou). O deň neskôr ne-

18) Bundesarchiv, Berlin, R-109 I/1615, Die Entwicklung des Filmmarktes in der Slowakei bis zum heutigen Standes, 16. 2.1939, s. 11.

19) Tamže, s. 9.

20) Prvé číslo *ELITE-ŽURNÁLU* (Prvý slovenský hovorený zvukový týždenník) uviedli do kín vo februári 1938, pod týmto názvom vychádzal až do júna roku 1939, potom sa zmenil na Slovenský zvukový týždenník UFA. Prestal vychádzať v apríli roku 1940, keď *Nástup* začal spolupracovať s Ufou.

Viac pozri Václav Macek – Jelena Paštěková, *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1997, s. 77.

21) K. Margry, c. d., s. 106.

22) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud, c. d., s. 55–57.

mecké vojská obsadili Čechy a Moravu, vznikol Protektorát Čechy a Morava, Maďari obsadili Podkarpatskú Rus a ďalšie slovenské územia vrátane Košíc. Druhá Česko-slovenská republika zanikla. Mocenské pomery sa úplne zmenili a Nemci ovládli takmer celé územie bývalého Česko-slovenska. Mohlo sa zdať, že vzhľadom na napäté slovensko-české vzťahy Nástup využije situáciu a preruší vzťahy s Aktualitou a začať týždenník vyrábať s Ufou. Nebolo tomu tak.

Citujem z Pečeného správy: „19. 3. 1939 jsem byl v Bratislavě, abych na místě zjistil, co se dá dělat. [...] Do Prahy jsem se vracel — moje další vydávání slovenského týdeníku podle staré smlouvy pro nejbližší dobu zajištěno.“²³⁾ Čambala potvrdil, čo podpísal, a Slováci nikam „neprebehli“. Nevedno, či boli Čambala s Pečeným priateľmi alebo nie, ale určite boli obchodní partneri, ktorí sa jeden na druhého spoliehali. A hrali v rokoch 1938/1939 na tej istej strane.

A to, že Čambala nezrušil dohodu s Pečeným, môže mať rôzne ďalšie motivácie. Napríklad aj tú, že podľa Bohumila Havrána bol Pečený zadobre s Machom, ktorý v Úrade propagandy nielen podporil vznik Nástupu, ale aj kontroloval, čo sa bude a čo nebude na Slovensku premietť. Možno rolu zohralo aj to, že Nemci si stále ponechávali v hre Josefa Čerovského ako dlhoročného partnera UFA na Slovensku, čo Čambala nebol ochotný akceptovať. Ale to sú len špekulácie. Fakt je, že aj po 14. marci 1939 Čambala premietal na Slovensku v NÁSTUPE to isté, čo Pečený v AKTUALITE v Protektoráte.

Až do 14. marca 1939 sa Pečený aj Čambala pohybovali v rámci celkom jasne vymedzeného podnikateľského priestoru tak, ako sa sformoval v priebehu predchádzajúcich dvadsiatich rokov. Obidvaja vedeli, že ich podnikanie musí byť v čiernych číslach, že si nemôžu dovoliť straty, lebo zbankrotujú. Súčasne si museli čoraz viac uvedomovať, v dôsledku mníchovskej dohody i čoraz väčších medzinárodných úspechov nacistov, že bez politického zázemia nebudú v novej situácii ekonomicky úspešní.

Niekedy sa tvrdí, že 14. marec roku 1939 mal vyústiť do situácie, v ktorej sa na Slovensku začne riešiť „závislosť na českých penězích“²⁴⁾ Nedokážem posúdiť, ako to bolo v iných odvetviach hospodárstva, ale v kinematografii môžem zodpovedne povedať, že žiadne „české“ peniaze do filmového podnikania na Slovensku neprichádzali. Nemohla tam teda byť žiadna závislosť.

Kde sa mohli „české“ peniaze v kinematografii investovať, čo mohli ovplyvňovať? Kiná to určite neboli, požičovne taktiež nie, filmové štúdiá tiež nie, ostáva len filmová výroba. A tam, po krachu filmu ZEM SPIEVA, ktorý na dlhé roky finančne zlikvidoval Ladislava Koldu a Maticu slovenskú a donútil ich v podstate úplne zastaviť filmovú výrobu, sa žiadne filmy na Slovensku nevyrábali. Všetko so slovenskou témou, hercami, spevákmi, produkovali české spoločnosti, v dokumentárnej sfére to bolo rovnaké

Vecné skúmanie slovensko-českých vzťahov v období rokov 1938/1939 niekedy naráža na stereotypy, ktoré bránia preniknúť do pomerne zložitej siete vzťahov. Vznik fašistickej slovenskej republiky a nemecká okupácia Čiech a Moravy akoby oprávňovali stupňovanie negativizmu voči Slovákom. V texte sa potom prechádza od slovenských „zradcov“ či „mocnej nenávisti k všetkému českému“ k tvrdeniu, že — „Slováci preferovali kolabo-

23) Tamže.

24) K. Margry, c. d., s. 106.

raci s Němci“. Na rozdiel od toho, že „fašizmus sa, s výnimkou krátkého vzostupu v roku 1940, v Čechách a na Morave neujaľ“.²⁵⁾

Tvrdenie o kolaborácii je kruté nielen kvôli jednotlivým osudom, stačí pripomenúť osud Pavla Branka, jedného z našich najlepších filmových kritikov 20. storočia, ktorý bol za roznášanie protifašistických letákov odsúdený v roku 1942 na doživotie, ale aj kvôli iným historickým faktom spojeným s 14. marcom 1939: „Vyhlásenie samostatnosti prijaľo slovenské obyvateľstvo bez nadšenia... slovenský štát vznikol neočakávane, v danej chvíli dokonca proti vôľi väčšiny jeho obyvateľov, a navyiac v podmienkach, ktoré ho odsudzovali k naprostej závislosti na nacistickom Nemecku.“²⁶⁾

Časť Slovákov (jednoznačne celá slovenská politická elita) bola fašistická aj kolaborovala, veď bez toho by neboli možné arizácie ani vraždenie v koncentračných táboroch, ale toto určite neplatí ani o celom národe, ani o všetkých filmároch.

O trendoch po 14. marci 1939 si môžeme urobiť dobrú predstavu aj z listu Deutsche Partei z 26. augusta 1939 prezidentovi Ríšskej filmovej komory Karlovi Frohlichovi. Zdôrazňuje sa v ňom, že Nemci na Slovensku sú „šťastní, že vďaka ochrannej zmluve medzi Ríšou a Slovenskom nie sme žiadnym ‚zahraničím‘ v bežnom slova zmysle, ale cítime sa byť predmostím Ríše. [...] Film nám má slúžiť tak isto ako našim súkmeňovcom v Ríši, preto potrebujeme rovnaké inštitúcie v kinematografii a rovnaké filmy ako v Ríši.“²⁷⁾ A tiež tvrdili, že je nesprávne, aby sa dodávali materiály priamo z Berlína, ako chce RFK, ale mali by sa dodávať z Viedne, lebo Slovensko nie je pre Nemecko žiadne skutočné zahraničie a nemalo by sa k slovenskému filmovému trhu pristupovať z ekonomického hľadiska, ale najmä z nacionálne a politického. Konečným zámerom bolo, aby požičovné územie Slovenska splynulo s veľkonemeckým požičovným územím.²⁸⁾

Apríl 1939 – jún 1939

Od prvých návrhov na zriadenie monopolnej filmovej organizácie až po jej schválenie slovenskou vládou v júni 1939

V dňoch 22. až 27. marca roku 1939 sa Günther Schwarz z Ríšskej filmovej komory v Berlíne opäť vydal na služobnú cestu. Strávil ju v Prahe aj v Bratislave, už však bol v inej pozícii. Protektorát Čechy a Morava patrľ priamo pod Berlín a Slovenská republika vďaka ochrannej zmluve tiež závisela od Nemecka. Jeho cieľom bol dosiahnuť, aby sa splnili obidva základné ciele nemeckého filmového priemyslu — zisk a propaganda nacizmu. Zaujímal sa o všetky aspekty podnikania — distribúciu, kiná, filmovú výrobu (v slovenskom prípade len o žurnál).

Po rozhovoroch v Prahe sa uskutočnilo stretnutie všetkých zainteresovaných v Bratislave (vrátane Čambalu, Kovačeviča, zástupcov Úradu propagandy, ministerstva hospodárstva, Deutsche Partei, Spolku majiteľov biografov na Slovensku). Ani nie dva týždne po

25) Tamže, s. 106 a 112.

26) Jan Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století*. Praha: Vyšehrad, Ústav pro studium totalitních režimů 2012, s. 183.

27) PAAA G Pressburg, krabica č. 61, list Deutsche Partei prezidentovi RFK, 26. 8. 1939.

28) Bundesarchiv, Berlin, R-109 I/1615, Bohmen – Mähren – Slowakei, 17. 4. 1939, s. 3.

rozpade Československa a jeho ovládnutí Nemcami. Na rokovaní už Schwarz „nesondoval“ možnosti ako pred mesiacom v rozhovore s Čambalom, ale kládol požiadavky. Má vzniknúť Filmová komora, v ktorej budú paritne zastúpení Slováci a reprezentanti nemeckej národnostnej skupiny na Slovensku. Nové licencie pre kiná musia dostať len árijci. Cenzúra sa musí riadiť podľa nemeckých pravidiel. Založenie novej slovenskej distribučnej spoločnosti nesmie ísť proti vývozným záujmom nemeckého filmového priemyslu.

Záznam z rokovania uvádza, že slovenskí zástupcovia si kládli za cieľ osamostatniť sa pri dovoze filmov od pražských spoločností. Na mysli mali dovoz nemeckých, resp. iných zahraničných titulov, nešlo o české diela. Uprednostňovali dovoz cez Viedeň, iba doplnkovo sa mal uskutočňovať dovoz filmov z Prahy. Nerokovalo sa vôbec o tom, že by Nástup odišiel od Aktuality — bolo to týždeň po tom, ako Čambala, nepochybne so súhlasom Úradu propagandy a ministerstva hospodárstva, potvrdil Pečenému platnosť zmluvy.²⁹⁾

Dvadsiateho druhého marca 1939 počas ich stretnutia v Prahe požiadala Schwarz Pečeného, aby predal svoj 15-percentný podiel Ufe a prinútil k predaju aj ostatných akcionárov Aktuality.³⁰⁾

V apríli sa riešili právne dôsledky zmeny štátnych hraníc, pričlenenia Čiech a Moravy k Nemecku.

Štvrtého apríla 1939 Oborová skupina domácich filmových podnikov Ríšskej filmovej komory žiadala, aby pre Protektorát platili rovnaké pravidlá ako pre ostatné domáce nemecké požičovne. K Slovensku sa malo pristupovať podobne ako k Luxemburgu, Gdanску, teda nie rovnako ako k Taliansku či Španielsku. Dohody sa mali uzatvárať cez Viedeň, ale vždy so súhlasom Berlína — cieľom bol čo najvyšší príjem devíz a pôsobenie v duchu nemeckej kultúrnej propagandy.³¹⁾

Pečený spolu s Čambalom mali zásluhu na tom, že na Slovensku „se z projekčného plátna biografu neozvalo ani jediné slovo proti Čechům“.³²⁾ Šéf Aktuality cestoval na Slovensko do Bratislavy dvakrát mesačne na niekoľko dní (v bilancii Aktuality k 30. júnu 1940 sú uvedené aj jeho veľké výdaje za cesty do Bratislavy a Berlína), ale priority ich zápasov sa v apríli 1939 rozdelili. NÁSTUP bez problémov vychádzal, výroba fungovala, každý z nich sa sústredil na niečo iné.

Karel Pečený musel bojovať o zachovanie Aktuality v českých rukách, tlak Nemcov na jej prevzatie sa stupňoval počas celého roka 1939, Čambala sa sústredil na ovládnutie celej slovenskej kinematografie Tatra bankou. Čo naznačila Schwarzova správa z februára 1939, sa v apríli už naplno presadzovalo — Nemci z politických, ale aj hospodárskych dôvodov chceli prevziať do svojich rúk celý filmový priemysel.

Na Slovensku sa v apríli až máji roku 1939 odohrali v zákulisí zásadné rozhodnutia. ÚSSK zriadila začiatkom mája samostatné oddelenie pre požičiavanie filmov. „Táto naša činnosť zásahmi, ktoré sme podnikli na kompetentných miestach, riešená má byť v tom zásahu, aby filmový dovoz a obchod bol na území Slovenského štátu usmernený pod ges-

29) Bundesarchiv, Berlin, R-109 I/1615, Bericht über die Reise nach Prag und Pressburg vom 22.–27. 3. 1939, s. 17–20.

30) K. Margry, c. d., s. 95.

31) Bundesarchiv, Berlin, R-109 I/1615, zasadnutie Reichsfilmkammer, 4. 4. 1939, s. 3–4.

32) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud, c. d. s. 55–57.

ciou nášho ústavu s vylúčením akejkoľvek konkurencie. Plán, ktorý som zostavil, schválený bol práve v posledných dňoch všetkými kompetentnými miestami.³³⁾

Čambala takto zaistil Tatra banke podstatný nárast ziskov — patrili im kiná, požičovňa, vyrábali žurnál, kruh sa uzavrel, monopol im umožňoval určovať ceny aj zisky. Aj Pečený prežíval úspešné obdobie. V máji 1939 čelil pokusom Nemcov o odkúpenie jeho podielu v Aktualite, ale dokázal ho zvrátiť, napriek nátlaku argumentov, že nenemeckí akcionári nemôžu byť tolerovaní ani v protektorátnej kinematografii tak isto, ako nie sú v nemeckej. Začiatkom júna Nemci súhlasili s tým, že ak dokáže odkúpiť podiely ostatných českých akcionárov v Aktualite (Orbis, Melantrich, Havel), tak nebudú trvať na odkúpení jeho podielu. S podporou protektorátnej vlády sa Pečený koncom roka stal jediným majiteľom Aktuality.³⁴⁾

V „prospech“ obidvoch riaditeľov hral fakt, že boli árijcami, že sa nestali obeťami protizidovského ťaženia, ktoré už zasiahlo aj českú, aj slovenskú kinematografiu. Nemci dôsledne trvali na tom, že nebudú spolupracovať s nikým iným, len s árijcami.

Z tohto všetkého je zrejmé, že zmena situácie spočívala v tom, že bez súhlasu Nemcov sa ani v kinematografii nedali robiť žiadne rozhodnutia, bol to „hráč“, ktorý disponoval právom veta v každej otázke.

Josef Čeřovský

V tridsiatych rokoch vybudoval Josef Čeřovský požičovňu Elitefilm, ktorá bola v roku 1938 najväčšou slovenskou spoločnosťou. Okrem distribúcie vyrábala týždenník (premietal sa v dvoch kópiách), podporoval vydávanie časopisu *Slovenský filmový kuriér*, bol najdôležitejším (najbohatším) filmovým podnikateľom na Slovensku.

Jeho postavenie v kinematografii sa však zmenilo po tom, ako koncom roka 1938 autonómna vláda rozhodla, že vo filmovom podnikaní zavedie monopol. A dočasne poverila všetkými právomocami ÚSSK. Čeřovského podnikanie sa ocitlo v konflikte so záujmami Pavla Čambalu (Tatra banky).

Po 14. marci 1939 a vyhlásení Slovenskej republiky sa jeho postavenie ako Čecha na Slovensku zhoršilo.

O politike Tisovej vlády, ktorá sa rôznymi zákonmi usilovala vyhnúť Čechov zo Slovenska, niet sporu. Tridsiateho prvého decembra roku 1938 žilo na Slovensku 77 488 Čechov, v roku 1943 ich zostalo len 31 451. (Úlohu v spomalení vyhánania zohral aj fakt, že ako protiopatrenie české firmy v Protektoráte začali prepúšťať slovenských robotníkov.)³⁵⁾ Historik česko-slovenských vzťahov správne konštatuje, že „nacionalistická antičeská vlna z počiatku existence slovenského štátu pomerně rychle přešla a v následujícím období byl naopak vztah Slováků k Čechům na Slovensku velmi přátelský.“³⁶⁾ Je zrejmé, že slovensko-český vzťah nebol vôbec jednoduchý.

33) Archív NBS, fond Štátna banka československá, oblastný ústav pre Slovensko. Osobné spisy, krabica 51. List Pavla Čambalu obchodnej správe Tatra banke, 17. 6. 1939.

34) K. Margry, c. d., s. 97–101.

35) J. Rychlík, c. d., s. 217.

36) Tamže, s. 218.

Čeřovský pestoval úzke vzťahy najmä s nemeckou spoločnosťou Ufa, preto na báze jej týždenníka postavil svoj žurnál. K okruhu jeho blízkych kontaktov patrili Procházka, zástupca Ufa v Prahe, ale aj Hans Fleischmann, ríšsky Nemec, ktorý pracoval v Procházkovej firme.

Na základe udania bývalého zamestnanca Elite-filmu, ktorý už pracoval pre Čambalu, v júni roku 1939 Čeřovského vyšetrovala polícia kvôli údajným „protištátnym“ výrokom. Čeřovský sa obhajoval, že presadzoval premietanie nemeckých filmov ešte počas československej republiky, aj keď „UFA filmy boli veľmi bojkotované a len od štátneho prevratu prišli do kurzu. Takže keby sa terajší režim skutočne zmenil, bolo by to iba na moju škodu, čo si ako obchodník neprajem“.³⁷⁾

Pre túto dobu je príznačné, že sa ho nezastal ani Ivan J. Kovačević, ktorý v roku 1938 redakčne pripravoval ELITE-ŽURNÁL, potom však prešiel v novembri 1938 do týždenníka Nástup.

V zápase o získanie dominancie na nevelkom slovenskom trhu sa liciovalo aj s Čeřovského firmou. Podľa úvah zástupcov Deutsche Partei, ale aj Schwarz, existovala možnosť, že by prijali ponuku Čeřovského, aby buď odkúpili jeho firmu a na jej báze vybudovali vlastnú požičovňu pre nemecké filmy, alebo si prenajali jeho priestory a v nich založili vlastné podnikanie. Keď však na augustových rokovaníach roku 1939 na ministerstve hospodárstva Schwarz zisťoval, či by bolo možné, aby v novô zakladanom Nástupe dostal funkciu Čeřovský, resp. či by Nemci mohli prevziať jeho firmu Elite, tak dostal zamietavú odpoveď. Argumentom slovenskej administratívy bolo, že to sa nemôže stať, lebo je Čech a ešte sa proti nemu aj vedie policajné vyšetrovanie.

Nemci potvrdili Čeřovskému, že zabezpečia, aby nebol odsunutý. V priebehu pol roka sa z lídra filmového trhu stal outsider, ktorého Nemci používali na nátlak voči Nástupu, používali ho ako alternatívu, vyhrážku, že ak im Čambala neustúpi a nesplní ich požiadavky, tak podporia Čeřovského. Počítali s ním v niektorých kalkuláciách, ale reálne už ho nedokázali presadiť.

Ako sa dá zladiť údajná „nenávisť k všetkému českému“ s faktom, že české filmy mali stále vysokú popularitu? Keď Čeřovský radil Schwarzovi v lete 1939, ako má robiť program kín na Slovensku, tak mu pripomínal, že musí stavať na českom programe, lebo inak nebude ziskový. To isté sa odohrávalo počas stretnutia rôznych iných slovenských inštitúcií. V prospech dovozu českých filmov sa vyslovil aj Lednár, nový predseda Zväzu majiteľov biografov na Slovensku, ktorý ho obhajoval aj jazykovou blízkosťou, takže „najmä na vidieku sú skvele navštevované, podstatne lepšie ako nemecké filmy, diváci nemusia čítať titulky“.³⁸⁾

Vyhrotenie sporu o Čambalu viedlo v decembri 1939 k ostrému výpadu proti Čeřovskému. V správe o názoroch Šaňa Macha z 29. 12. 1939 sa uvádza, že Mach označil Čeřovského za nepriateľa voči Nemcom i Slovákom, ktorý zbohatol na obchode so židmi, že aj jeho spolupracovník Fleischmann sa stretáva v kaviarňach so židovskými filmovými podnikateľmi.³⁹⁾

37) Slovenský národný archív, fond Policajné riaditeľstvo, krabica 455, zápisnica spísaná na Policajnom riaditeľstve dňa 7. 7. 1939, s. 5.

38) Bundesarchiv, Berlin, R-109 I/1615, zasadnutie RFK zo dňa 25. 5. 1941.

39) PAAAG Pressburg, krabica č. 61, 29. 12. 1939, s. 6–7.

Po tejto správe do Berlína sa už viackrát v rokovaní na začiatku roka 1940 Čerovského meno neobjavovalo.

Júl 1939 – december 1939

Od rozhodnutia slovenskej vlády o filmovom monopole na Slovensku až po chvíľu, keď sa Pečený stáva majiteľom Aktuality

Po tom, ako slovenská vláda súhlasila v júni roku 1939 s tým, že vznikne filmový monopol, čo vyhovovalo ÚSSK (lebo to znamenalo vyššie príjmy pre Tatra banku), Úradu propagandy (lepšia a jednoduchšia kontrola filmového podnikania), došlo k napätiu s Ríšskou filmovou komorou. Nemeckí reprezentanti boli postavení pred hotovú vec a začali intenzívne naliehať, aby sa toto rozhodnutie zmenilo, resp. úplne zrušilo. Cieľom RFK bolo zvýšenie počtu premietaných nemeckých filmov v kinách, dovoz priamo z Berlína, žiadala 50 až 60-percentný podiel na projekciách, pridelenie kín Deutsche Partei (získali 16 licencií), dovoz filmov spoločnosťou, ktorú budú sami ovládať. Posledný cieľ sa stal problémovým, slovenskí zástupcovia trvali na tom, že dominantným majiteľom spoločnosti bude ministerstvo hospodárstva spolu s dvomi bankami — Tatra bankou a Ľudovou bankou —, nemeckej Deutsche Partei schválili len 9-percentný podiel akcií.

V lete 1939 podľa Pečeného správy Goebbelsovo ministerstvo propagandy vydalo rozkaz, že „Aktualita musí ze Slovenska. Rozhodně jsem odmítl ustoupit dobrovolně. [...] Protože po dobrém Němci se mnou nic nepořídili, záleželo vše na pevnosti Slováků. Víím, že tehdy dávali upřímně přednost nám před Ufou a všechny německé pokyny odráželi podle mých pokynů.“⁴⁰⁾

Čambala sa teda ocitol v konflikte, ktorý sa netýkal len týždenníka, ale aj distribúcie. U Pečeného sa spor s Nemcami krútil len okolo Aktuality. O Čambalovej stratégii svedčí aj udalosť z polovice júla roku 1939. Bol obchodníkom, pre neho nehrala rolu loajalita k inému okrem jeho zamestnávateľa. Od 14. marca 1939 uplynul dostatok času, aby bolo jasné, kto si osobuje právo v konečnom dôsledku rozhodovať v novej republike. Napriek tomu Čambala v júli 1939 odoslal takmer súčasne dva listy — jeden nemeckým producentom v Berlíne, druhý distribútorom nemeckých filmov v Prahe. Zmyslom bolo zistiť podmienky, za akých by mohol nakupovať nemecké filmy.

Obidva listy sa ocitli na stole Günthera Schwarza, ktorý to pochopiteľne vnímal ako snahu o obchádzanie požiadaviek Ríšskej filmovej komory na odoberanie nemeckých snímok priamo z Berlína. Opäť vycestoval na služobnú cestu do Bratislavy, spolu s prokuristom Gerhardom Kronem, v dňoch 6.–10. augusta 1939, aby „urobil poriadky“ v Nástupe. V tomto prípade nešlo o výrobu týždenníka NÁSTUP, ale o zabezpečenie filmov pre kiná, no aj tak to potvrdzuje myšlienku, že Čambala sa vždy usiloval o najvýhodnejšie finančné podmienky.

Niekedy je veľmi ťažké určiť príčinu a následok, udalosti prebiehali takmer paralelne a vzájomné súperenie o čo najvýhodnejšie kontrakty — do úvahy sa brali nielen ekonomické, ale aj politické dôvody — sa dá rekonštruovať len neúplne.

40) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud, c. d., s. 55–57.

V júli roku 1939 opäť vstúpila do hry diskusia o týždenníku. Jozef Fleischer z oddelenia kultúry Deutsche Partei, ktorý zodpovedal v kulturamt Deutsche Partei za film, čo bolo postavenie obdobné veľkonemeckému Gaufilmstellenleiters, navrhol v liste RFK a UFA, aby sa zrušil týždenník NÁSTUP a aby sa dovážal týždenník UFA ako jediný týždenník na Slovensku za predpokladu, že Ufa bude vysielat' na Slovensko zvukový voz kvôli nakrúcaniu domáci šotov.⁴¹⁾ O tri týždne neskôr, počas Schwarzovej cesty na Slovensko, na rokovaní RFK v Bratislave s vyslanectvom Nemecka, ale aj s Deutsche Partei, prehlásili nemeckí predstavitelia na Slovensku, že sú nespokojní s aktuálnou formou NÁSTUPU. Sťažovali si na nedostatok nemeckých šotov nielen v NÁSTUPE, ale aj v Čerovského ELITE-ŽURNÁLI (označovanom ako týždenník UFA v slovenskej reči). „V nemeckých kruhoch vládne názor, že musíme žiadať od slovenskej vlády, aby sa na Slovensku uvádzal nemecký týždenník v neskrátenej forme, buď so slovenskými titulkami, alebo v slovenčine, ktorý eventuálne môže byť doplnený šotmi zo Slovenska.“⁴²⁾

Aj vyslanectvo Nemecka, aj slovenskí Nemci zdôrazňovali, že sú nespokojní s Nástupom (nie slovenská administratíva). Podľa Schwarzovej správy z 15. augusta 1939 Jozef Fleischer urobil analýzu 36 čísiel NÁSTUPU, ktoré podľa neho tvoria na 80 % snímky produkované Aktualitou. Schwarz doplnia, že to potvrdila aj projekcia jedného čísla NÁSTUPU, ale aj ELITE-ŽURNÁLU (vtedy už premenovaného na Slovenský zvukový týždenník Ufa), že tam takmer vôbec neboli nemecké šoty, a ak, tak nepodstatné udalosti.

O tomto probléme sa hovorilo aj na rokovaní Auslandsbesprechungs 28. 9. 1939. Zástupca Tobisu, riaditeľ Hubert, však hneď zdôraznil, že nespokojnosť nemôže byť obsahová, pretože Tobis, ktorý mal zmluvu s Aktualitou o dodávaní nemeckých materiálov do Aktuality pravdepodobne od decembra 1938,⁴³⁾ dbá o to, aby každé číslo bolo vyrobené v duchu nemeckých záujmov. A keď Nástup preberá šoty od Aktuality, tak aj jeho dramaturgia zodpovedá nemeckým záujmom. Všetci prítomní uznali, že NÁSTUP v poslednom období uverejňuje vo veľkom počte nemecké šoty. Ako protiargument v prospech zmeny vzťahu Aktualita-Nástup sa použil návrh ministerstva hospodárstva zo septembra roku 1939, aby sa NÁSTUP vyrábala v Berlíne, ale najmä tvrdenie, že ak bude Nástup preberať priamo AUSLANDSWOCHENSCHAU UFA, tak slovenský týždenník bude na 100 % v nemeckých rukách. Zástupca Tobisu túto zmenu akceptoval.⁴⁴⁾

Máme tu teda rozpor — správu z bratislavskej projekcie NÁSTUPU a ELITE-ŽURNÁLU zo Schwarzovej cesty 6. až 10. 8. 1939 a tvrdenie z Auslandsbesprechungs z 28. 9. 1939, ktoré s obsahom týždenníkov vyslovuje spokojnosť. Kritika slovenských týždenníkov v Bratislave zaznela od Jozefa Fleischera, zástupcu Deutsche Partei, zástupcu slovenskej vetvy nemeckej nacistickej strany, ktorá plánovali čo najrýchlejšie splynutie s Ríšou. Naproti tomu stál fakt, že všetky týždenníky po 14. marci 1939 prechádzali trojnásobnou cenzúrou — v Berlíne, v Prahe, v Bratislave. Predstava, že by cenzúra dostatočne neobhajovala propagandu Nemecka v týždenníku UFA, ktorý bol základom ELITE-ŽURNÁLU, či v AKTUALITE, spolupracujúcej s Tobisom, ktorej príspevky preberal NÁSTUP, sa mi zdá byť mylná.

41) PAAA G Pressburg. Bericht über die Filmlage in der Slowakei, 15. 8. 1939, s. 2.

42) Tamže, s. 10.

43) K. M a r g r y, c. d., s. 87.

44) Bundesarchiv, Berlin, R-109 I/1615, zasadnutie Reichsfilmkammer, 28. 9. 1939, s. 4.

Pečený v texte z júna roku 1945 správne píše, že „žádný filmový týdeník na světě by nemohl vycházet ani 14 dní s otevřenou tendencí proti směru vládnoucímu na území, kde je exploituován. Nepřipustila by to ani nejslabší výkonná moc, natož taková, jakou měli u nás Němci.“⁴⁵⁾ Hlavným argumentom bolo úplné ovládnutie výroby týždenníka NÁSTUP, nie obsahová nespokojnosť s ním, ale jeho úplná kontrola.

Nie sú žiadne doklady o tom, že by v tomto období, od potvrdenia zmluvy s Pečeným 19. marca 1939 až po návštevu predstaviteľov RFK začiatkom augusta v Bratislave, zazneli výhrady zo strany ministerstva hospodárstva, úradu propagandy či ÚSSK na Aktualitu.

Výsledkom návštevy bolo nemecké memorandum z 9. augusta 1939, ktoré odovzdali na ministerstve vnútra počas svojej návštevy. Jeden z dôsledkov nátlaku sa prejavil o mesiac neskôr.

Na zasadnutí komisie pre export RFK dňa 28. 9. roku 1939 v Berlíne informoval Schwarz, že slovenské ministerstvo hospodárstva prijalo myšlienku výroby týždenníka NÁSTUP v Berlíne s tým, že šoty sa budú posielat na spracovanie do Berlína, vložia sa do týždenníka UFA a zhotoví sa slovenský komentár. V memorande z 9. augusta 1939 sa v šiestom bode uvádza: „Dovoz a premietanie nemeckých týždenníkov a kultúrnych filmov musí byť schválený bez akýchkoľvek obmedzení“⁴⁶⁾ s tým, že ak sa tento a ostatné body neschvália, tak Ríšska filmová komora vydá nariadenie, aby sa neobnovil dovoz nemeckých filmov na slovenský trh.

Keď vás vydierajú a prijmete požiadavku, je to niečo celkom iné, ako keď sám ste iniciatívny. Takže Schwarzovo tvrdenie o súhlase ministerstva hospodárstva bolo až druhým krokom, nie slovenskou iniciatívou voči Aktualite. Navyše, v odpovedi ministerstva hospodárstva z 13. septembra 1939 sa nehovorí o žiadnom odstúpení od zmluvy s Aktualitou, ale iba o tom, že ministerstvo hospodárstva schválilo pre týždenník NÁSTUP možnosť, aby prehľbil spoluprácu s nemeckým zvukovým týždenníkom.⁴⁷⁾

V septembri 1939 bola situácia iná aj v tom, že 1. septembra roku 1939 vypukla druhá svetová vojna, Nemci prepadli Poľsko (na ich strane bojovala aj slovenská armáda), akoby ich nemohlo nič zastaviť v ovládnutí európskeho priestoru.

Od júna 1939 Pečený sústavne rokoval s Nemcami, ktorí chceli ovládnuť Aktualitu. Rozhodujúce bolo jeho rokovanie v júni v Berlíne, na ktorom nemecká strana súhlasila s tým, že ak ostatní akcionári budú ochotní predať svoj podiel Pečenému a všetko bude koncentrované u jedného majiteľa, tak Nemci možno budú súhlasiť s jeho vlastníctvom. Ich protinávrh spočíval v tom, že 70-percentný podiel akcií sa rozdelí rovnomerne medzi Ufu a Tobis.

Počas rokovaní v Prahe so zástupcami Orbisu a Melantrichu aj dosiahol ich súhlas s predajom a súčasne získal aj dotáciu od českej vlády na vykrytie predchádzajúcich strát Aktuality. Hlavným argumentom podpory Pečeného návrhu bola snaha, aby sa Nemci nedostali do českého filmu a do Aktuality, a najmä, aby zostala v českých rukách. Súčasťou dohody o predaji bola aj klauzula o návrate akcií ich majiteľom za rovnakých podmienok, ak sa situácia zmení.⁴⁸⁾ V decembri roku 1939 boli tieto dohody aj formálne potvrdené.

45) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud, c. d., s. 45.

46) PAAAG, Pressburg, krabica č. 61.

47) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. List z ministerstva hospodárstva v Bratislave do RFK, 13. 9. 1939, s. 4.

48) K. Margry, c. d., s. 98–100.

Čambala bol v úplne opačnej situácii než Pečený. Od júla 1938 sa začala cielená kampaň na jeho odstránenie z čela spoločnosti Nástup. Dr. Fries, hlavný právnik ministerstva národnej osvety a propagandy v Berlíne, píše v správe zo dňa 21. 6. 1939: „Čambala nemôže byť menovaný za riaditeľa, pretože má úzke kontakty so židovskými a českými benešovskými kruhmi [...] a pripravuje organizáciu slovenského filmu v úzkej spolupráci s Prahou“.⁴⁹⁾

Problém Čambala výrazne vstúpil do rokovaní o pripravovanej monopolnej spoločnosti Nástup, ktorá mala nahradiť ÚSSK. Odpor slovenských Nemcov z Deutsche Partei voči nemu bol zásadný. V Schwarzovej správe o rokovaníach v Bratislave zo dňa 15. 8. 1939 sa píše, že spolupráca „der volksdeutschen Gruppe“ s ním je z „osobných a vecných dôvodov nemožná“ a že Deutsche Partei odovzdala na ministerstvo vnútra Čambalovu obžalobu pozostávajúcu z deviatich bodov.⁵⁰⁾

V augustovej správe nájdeme aj informáciu, ako na stretnutí s dr. Širsichom z ministerstva hospodárstva nemeckí zástupcovia pohrozili, že ak bude Čambala menovaný za riaditeľa, tak nemecké exportné firmy v Berlíne môžu dostať príkaz, aby nedovážali takejto spoločnosti filmy a „celá monopolná firma skrachuje“. Nemci navrhovali, že buď prevezmú Čerovského spoločnosť Elite-film, ktorá potom bude dovážať nemecké filmy, alebo budú podporovať novovznikajúcu spoločnosť Nástup, ak jej riaditeľom bude sudetský, resp. ríšsky Nemec.

Ministerstvo hospodárstva v odpovedi z 13. 9. 1939 na memorandum z dňa 9. 8. 1939 vyhlásilo, že územie je malé, nemôžu prežiť dve požičovne, a nemecké záujmy sa budú chrániť tým, že v monopolnom Nástupe bude patriť nejaká časť Nemcom. Ešte aj v decembri 1939 sa v liste Deutsche Partei objavilo tvrdenie, že by malo byť možné založiť špeciálnu nemeckú požičovňu, ale stanovisko slovenskej strany z 13. 9. 1939 sa už nezmenilo.

O desať dní neskôr, v sobotu 23. septembra 1939, sa v Bratislave uskutočnilo stretnutie zástupcov ministerstva hospodárstva, Tatra banky a dr. Schwarza, ktoré opäť rokovalo o podmienkach, za akých sú Nemci ochotní dodávať na Slovensko filmy. Nemci súhlasili s tým, že sa môžu dovážať aj filmy s neslovenskými titulkami, ale žiadali, aby táto možnosť vypršala do 31. decembra 1939 — čo vyplývalo z ich tlaku, aby sa nič nedovážalo z Prahy na Slovensko. Okrem finančno-technických otázok dovozu filmov, zloženia dozornej rady, kapitálovej účasti Deutsche Partei atď. opäť Nemci zdôraznili, že ak bude Čambala na čele Nástupu, tak prestanú filmy dovážať a spoločnosť skolabuje. Schwarz informoval, že Ríšska filmová komora zašle príkazy nemeckým firmám v Berlíne, aby Nástupu nedodávali žiadne filmy, a súčasne požiada protektorátne úrady v Prahe, aby urobili to isté.

Nemci tiež požadovali, aby ku každému predstaveniu bol pripojený slovenský, resp. nemecký kultúrny film (keďže slovenské neexistovali, išlo len o pridávanie nemeckých kultúrnych filmov). A ríšskonemecký týždenník v slovenskej reči ako NÁSTUP so slovenskými šotmi musí byť pevnou súčasťou každého predstavenia.⁵¹⁾

49) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. List z ministerstva propagandy na ministerstvo zahraničných vecí, 21. 6. 1939, s. 1–2.

50) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. Bericht über die Filmlage in der Slowakei, 15. 8. 1939, s. 12.

51) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. List Schwarza, ataše vyslanectva, princovi Solmsovi v Bratislave, 23. 9. 1939.

Siedmeho novembra roku 1939 bola založená slovenská filmová účastinná spoločnosť Nástup, dozorná rada na jej čelo menovala Pavla Čambalu.

Zachovala sa štrnásťbodová správa „Fall Cambala“ (prípád Čambala), ktorú podpísal Franz Karmasin 16. novembra 1939. Výhrady z pôvodnej deväťbodovej obžaloby sa iste opakovali: 16. marca roku 1939 žiadali ing. Tarisch z Deutsche Partei na ministerstve vnútra, aby boli zatvorené všetky kiná, ktorých majiteľmi sú židia alebo Česi. O deň neskôr Čambala oznámil, že to nepôjde, ale že je možné dosadiť komisárov do takýchto kín. Nemci v tomto materiáli ako doklad jeho politickej nespoľahlivosti uvádzali okrem iného aj to, že sa o neho zaujímalo gestapo, že „všetky vyjednávania s nemeckými filmármi v roku 1939 sabotoval a nedodržiaval, že nemajú k nemu dôveru“.⁵²⁾ V správe z Bratislavy zo dňa 20. 12. 1939, pravdepodobne z Deutsche Partei, sa píše, že Čambala je predstaviteľ „kliky nepriateľskej voči Ríši, ktorá v rokoch československej republiky potláčala filmy naklonené Ríši a podporovala Ríši nepriateľské protinemecké, židovské a liberálne tendencie“.⁵³⁾

Štrnásteho novembra 1939 pozval generálny riaditeľ Tatra banky Rudolf Kubiš na rokovanie atašé nemeckého vyslanectva princa Solmsa. Nemeckí zástupcovia ho informovali, že v žiadnom prípade nebudú súhlasiť s tým, aby Čambala zostal riaditeľom Nástupu, Kubiš naopak trval na rozhodnutí ponechať Čambalu na vedúcom poste Nástupu. A iba v prípade, že by sa objavili voči nemu závažné výhrady, tak by mohol uvažovať o zmene stanoviska.⁵⁴⁾ V priebehu nasledujúcich dvoch týždňov zmenil stanovisko Šaňo Mach, ktorý súhlasil s tým, že by namiesto Čambalu menovali do čela Nástupu iného pracovníka, ktorý by vycestoval do Berlína a obnovil pozastavené rokovania s Ríšskou filmovou komorou, kvôli dokončeniu zmluvy o spolupráci medzi RFK a Nástupom.⁵⁵⁾

Nemci nežiadali o zmenu stanoviska bez toho, aby reálne nenaplnili hrozby. Svedčí to o mocenskom rozložení síl v trojuholníku Bratislava — Praha — Viedeň. Keď Schwarz počas rokovaní v Bratislave v septembri písal do Berlína, že je potrebné, aby protektorátne miesta dostali žiadosť, na základe ktorej malo dôjsť k zastaveniu dovozu filmov z Prahy na Slovensko, rovnakú žiadosť mala adresovať RFK svojim zástupcom v Prahe. Táto hrozba sa aj naplnila.

Najprv český Zväz filmového priemyslu a obchodu (ZFPO), na základe upozornenia Antona Kogla (vedúceho úradu, ktorý po anšluse Rakúska reorganizoval rakúsky film a v Prahe fungoval ako zmocnenec Ríšskeho filmového archívu pri ministerstve propagandy)⁵⁶⁾, žiadali, aby slovenská vláda zakázala priamy nákup filmov od českých požičovní, obežník z 24. 10. 1939 — čo nebola pravda. Potom ZFPO rozoslal obežník dňa 24. 11. roku 1939, ktorý oznámil zákaz „predaja monopolov a filmových kópií na Slovensko. [...] Žiadosti o schválenie vývozu na Slovensko budú zamietnuté.“⁵⁷⁾ A obežníkom z 21. 12. roku 1939 ZFPO priamo prikázal svojim členom, aby prerušili styky so Slovenskom kvôli

52) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. Auszug aus dem Fall Cambala, november 1939.

53) PAAA G Pressburg, krabica č. 61.. Betrifft: Falls Čambala, 20. 12. 1939, s.1–2.

54) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. list Solmsa Schwarzovi, 14. 11. 1939.

55) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. List z vyslanectva v Bratislave na MZV do Berlína, 29. 11. 1939.

56) K. Margry, c. d., s. 109

57) V. M., Nepriateľský čin českého filmového ústredia voči slovenskej kinematografii. *Slovák* 21, 1939 (12. 12.), č. 285, s. 4.

zákazu projekcií filmov s českými titulkami (čo tiež nebola pravda, žiadne také nariadenie nebolo schválené, bol to len zámer Nemcov).⁵⁸⁾

Z krátkozrakého hľadiska by niekto mohol písať, že „Češi podrazili Slovákov“, ale v skutočnosti Nemci využívali priamo obsadené územie bývalého Česko-slovenska, aby si upevnili postavenie aj v druhom, tzv. chránenom priestore.

Začiatkom decembra 1939 Čambala podal demisiu.

December 1939 – marec 1940

Od Čambalovej demisie po nahradenie Aktulity zmluvou s UFA

Rudolf Kubiš, generálny riaditeľ Tatra banky, demisiu odmietol prijať 15. decembra. Vzápätí Deutsche Partei napísala do RFK v Berlíne, že rokovania stroskotali, že treba založiť nemeckú filmovú spoločnosť na Slovensku a menovať Hansa Fleischmanna za jej riaditeľa.

Tretieho januára 1940 prišiel Schwarz opäť do Bratislavy na rokovania.

Po tom, ako nebolo možné doviesť filmy z Protektorátu, Čambala hľadal nových dodávateľov. Začiatkom roku 1940 s pomocou slovenského veľvyslanectva v ZSSR začal rokovanie s INTORG-KINO, dostal ponuku, že cena každého zakúpeného filmu z Moskvy by sa pohybovala v rozmedzí 15–20 tisíc Ks, plus 3 Ks za meter pri licencií na 3 roky. INTORG-KINO akceptoval platbu aj v ríšskych markách. Riaditeľ Nástupu rokoval aj so zástupcami americkej spoločnosti Universal v Budapešti, plánoval objednávku 12 filmov, napriek tomu, že táto americká firma bola v Nemecku zakázaná. Vyslanectvo Nemecka na Slovensku žiadalo Ríšsku filmovú komoru, aby dosiahla zrušenie týchto rokovaní.⁵⁹⁾

Podobnú sťažnosť zaslala na Ríšsku filmovú komoru aj Deutsche Partei z Bratislavy. Tvrdí sa v nej, že zmluva o nákupe amerických, Nemecku nepriateľských filmov s Universalom v Budapešti bola aj podpísaná, pretože boli lacnejšie ako americké filmy kupované cez Ríšu; že jediné riešenie, ako dosiahnuť zákaz ich dovozu je pri cenzúrnom schvaľovaní, keď sa bude upozorňovať na ich protinemecké tendencie; že dosiahol pri nákupe talianskych filmov v Ríme výhodnejšie ceny než v Berlíne. „Nástup má kupovať viac nemeckých filmov, a nie nadväzovať kontakty s Moskvou, Rímom, Budapešťou.“⁶⁰⁾

Čambala rokoval priamo s producentmi v Rusku či Taliansku, lebo chcel obísť sprostredkovateľov, ktorí kvôli svojej provízii prirodzene ponúkali požičovniam filmy drahšie než ich výrobcovia. Až do tohoto obdobia vari žiaden slovenský distribútor nerokoval s nikým iným, než so zástupcami požičovní v Prahe, priame kontakty boli len s českými filmovými producentmi, ostatné boli len nepriame.

58) Štátny archív, Bratislava, fond Ludové súdy, spis Pavol Čambala. Návrh Pavla Čambalu správnej rade Nástupu zo dňa 3. 2. 1940. Čambala okrem iného uvádzal, že proti obežníkom protestovalo slovenské ministerstvo zahraničných vecí cez Generálny konzulát SR v Prahe, ale neúspešne. Odporúčal správnej rade, „aby poverila Eugena Fodora, aby sa cestou z Berlína zastavil v Prahe a intervenoval u tamojšieho ministerstva obchodu, resp. u kultúrne politického oddelenia ríšskeho protektora, aby úrady, resp. film ústredie s okamžitou platnosťou uvoľnilo vývoz filmov z Protektorátu, menovite českých a iných zahraničných produkcií (okrem nemeckých, ktoré dostávame priamo z Berlína a Viedne).“

59) Bundesarchiv Berlin, R-109, I/1615. Zápis zo zasadnutia Reichsfilmkammer, 23. 5. 1940.

60) Bundesarchiv Berlin, R-109, I/1615. List z Deutsche Partei, Bratislava, 5. 6. 1940 na RFK.

Veľmi užitočný je zachovaný pohľad na dôvody, ktoré pripisovali Nemci — že stále nie sú ukončené rokovania o spolupráci medzi RFK a Nástupom. Deutsche Partei odoslala koncept ako podklad k rokovaniam pre Schwarza z 20. 12. 1939, kde uvádza dôvody, pre ktoré Slováci, podľa ich názoru, nťahujú rokovania. Slováci: 1. chcú zistiť, či Ríša dokáže akceptovať aj osoby, ktoré nie sú jej naklonené, aby s ňou spolupracovali; 2. myslia si, Nemci sú odkázaní na dovoz filmov na Slovensko, preto chcú zvýšiť vlastný zisk; 3. je zrejme, že na Slovensku, rovnako ako v iných krajinách, sme svedkami toho, že Slováci idú do konfliktu s Ríšou, aby ukázali vlastnú suverenitu. Ríša má chrániť ich hranice, ale nemá sa starať do domácich záležitostí.

V tajnej šifrovanej správe z 22. 12. 1939 z Vyslanectva Nemecka v Bratislave odoslanej na ministerstvo zahraničných vecí do Berlína sa píše, že „rokovania so Slovákmí sú neúspešné, preto im treba oznámiť, že 3. 1. 1940 vzniká na Slovensku pobočka RFK, jej riaditeľom bude Hans Fleischmann, ktorá bude poskytovať filmy priamo kinám mimo monopolnej spoločnosti Nástup“ (podpísaný vyslanec Bernard).

V správe z 29. 12. 1939, ktorá zhrňala Machovo stanovisko, sa opäť objavuje motív suverenity ako zásadný v spore o Čambalu. Podľa Macha Hans Fleischmann pred Ivanom Kovačevičom vyhlásil, že UFA žurnál nahradí Nástup a prehlásil: „Slováci nás musia vo všetkom poslúchať. Musia si byť vedomí, že ich oslobodil führer, a keď z nich urobí Protektorát, tak budú tancovať ako on píska.“ Podľa Macha Fleischman podnecoval politické spory, namiesto toho, aby sa staral o filmy. Podľa Petersa, ktorý túto správu zostavil, Mach sa vrátil k obhajobe Čambalu, lebo keby Slováci súhlasili s menovaním Nemca do čela Nástupu, tak by mohol vzniknúť dojem, že dovoľia ohroziť suverenitu ich štátu.

V podkladoch pre Schwarza na jeho rokovania v Bratislave 3. 1. 1940, ktoré mu pripravilo berlínske ministerstvo zahraničia, sa uvádza, aby nespomínal v rokovaniach dovoz českých filmov a ak by s tým začala slovenská strana, má odpovedať, že Protektorát patrí do Ríše a vyslanectvo nemá žiadne možnosti toto ovplyvniť. A Schwarz, keď ho na januárovom stretnutí žiadalo ministertsvo hospodárstva, aby požiadal protektorátne firmy o uvoľnenie dovozu, odpovedal, že sú to samostatné firmy a on im nemôže nič prikazovať a ani RFK nemôže preto nič urobiť.⁶¹⁾

V správe z týchto rokovaní Schwarz uvádza, že slovenskí predstavitelia ho informovali, výhrady Deutsche Partei voči Čambalovi preskúmali štyri ministerstvá, politické miesta a polícia a že nič z nich sa nepotvrdilo. Slovenskí zástupcovia trvali na pôvodnom stanovisku, Čambalu nie je dôvod odvolať z funkcie riaditeľa Nástupu. Rokovania boli prerušené, aby Schwarz mohol telefonicky konzultovať s Berlínom, výsledkom bolo stanovisko ministerstva zahraničných vecí, že problém Čambala nemôže byť otázkou prestíže, a tiež, že nie je možné ďalej diskutovať o druhej nemeckej distribučnej spoločnosti na Slovensku, keďže to je v rozpore s nariadením o monopole Nástupu. Nemci sa nechceli vzdať svojich požiadaviek, pretože sa im v poslednom čase stávalo, že tlak Slovákov na vlastnú autonómiu silnel. Schwarz dal návrh, že Nástup nebude spolupracovať s českým žurnálom, ale bude brať UFA Auslandswochenschau, kde budú aj šoty zo Slovenska. A za tých istých finančných podmienok aké boli v dohode s Pečeným. Ministerstvo hospodárstva

61) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. Bericht über die Verhandlungen mit der slowakischen Regierung und der „Nástup“, 4.–10. január 1940, s. 9.

odvetilo, že v zásade je to možné, ale musí o tom rozhodnúť dozorná rada Nástupu a že koncom januára 1940 príde do Berlína komisia, ktorá bude riešiť tento problém. K 1. februáru 1940 vypovie slovenská strana zmluvu s Aktualitou a od 1. marca 1940 môže žurnál Nástup vyrábať Ufa.⁶²⁾

Po týchto rokovaníach sa dosiahla rámcová zhoda, ktorá vyústila do podpísania zmluvy medzi RFK a Nástupom dňa 15. januára 1940 — prípad Čambala už neblokoval zmluvu, hoci ešte neskôr Deutsche Partei vo februári žiadala jeho odstúpenie z čela spoločnosti.

V tomto období aj protektorátne miesta na príkaz z Berlína vstúpili do Pečeného „so-uboje na Slovensku s Nĕmci. Odmítli mi stále povolení k cestám na Slovensko, tlačili na mnĕ skrytými i otevřenými hrozbami, až to došlo v únoru 1940 tak ďaleko, že pro moji slovenskou neústupnost byla přímo ohrožena Aktualita v Praze. [...] Trval jsem na tom, že Aktualita bude tak dlouho plnit smlouvu se Slováky, dokud nebude vypověděna. My ji neporušíme a nevypovíme nikdy. Abych mohl dál na Slovensko jezdit, musel jsem se v Praze zavázat, že kdyby Slováci naši smlouvu zrušili, že se v žádném případě nepokusím ji znovu obnovit. [...] V březnu 1940 slovenská vláda povolila a smlouvu s Aktualitou vypověděla.“⁶³⁾ Podľa Margryho Pečený, aby sa vyhol politickej argumentácii v spore s nemeckým ministerstvom propagandy o Nástup, zdôrazňoval, že mu ide len o zachovanie pozitívnej ekonomickej bilancie, že sa nemôže „obejiť bez slovenského trhu, který mu vynáší 80 tisíc korun ročně“.⁶⁴⁾ V realite tomu tak nemuselo byť, pretože Pečený po vojne v správe o činnosti v rokoch 1939–1945 písal, že dával zaúčtovať na výrobu NÁSTUPU len časť skutočných nákladov, veľkú časť miezd platil priamo na Slovensku bez zaúčtovania do účtovníctva. (Asi po odpočítaní všetkých nákladov, ide teda o čistý zisk.)

Zmluva medzi Nástupom a spoločnosťou bola podpísaná tak, že 1. apríla 1940 už bolo nové číslo žurnálu vyrobené v spolupráci s Nemcami.

Epilóg

V nasledujúcich mesiacoch a rokoch sa cesty Pečeného a Čambalu prekrížili aj po tom, ako miesto Aktuality prevzala Ufa. Určite aj preto, že podľa zmluvy z 7. decembra roku 1938 patrili negatívy slovenských šotov Aktualite. V prípade, že Nástup chcel využiť staršie zábery do strihových filmov, musel požiadať o negatív Aktualitu a zaplatiť 10 Ks za každý meter negatívu.⁶⁵⁾

Tiež je celkom možné, že spolu komunikovali, keď Pečený musel z materiálov nakrútených nemeckým kameramanom vybrať 500 m materiálov o Slovenskom národnom povstaní, ktoré sa dostali do Aktuality z 3. novembra 1944. Koncom októbra 1944 musel vyslať aj filmového reportéra Aktuality nakrúcať o porážke povstania.⁶⁶⁾ Pavol Čambala

62) Tamže, s. 3–9.

63) Státní oblastní archiv Praha, fond Mimořádný lidový soud, c. d., s. 55–57.

64) K. M a r g r y, c. d., s. 106.

65) PAAA G Pressburg, krabica č. 61. Zápis na pamäť napísaný dňa 4. novembra 1941, s. 14.

66) K. M a r g r y, c. d., s. 123. Redakčné opravy v Margryho texte: a) 29. 8. 1944 nie slovenskí partizáni, ale slovenské vojsko a dôstojníci (60 000) a partizáni (17 000) začali ozbrojené povstanie proti Nemcom; b) sloven-

musel riešiť podobné problémy, keď pripravoval špeciálne číslo o víťazstve Nemcov nad povstalcami a príspevok o vyznamenaní, ktoré prezident Tiso odovzdával fašistom v Banskej Bystrici.

Po skončení II. svetovej vojny, po porážke fašistov a obnovení Československa sa obidvaja filmoví riaditelia ocitli vo väzení. 23. apríla 1945 Národná bezpečnosť zaistila Pavla Čambalu, stále vo funkcii generálneho riaditeľa *Nástup*, odovzdala ho do Krajskej väznice v Bratislave. Čambala bol obvinený z úmyselného a iniciatívneho kolaborantstva s Nemcami a z toho, že sa exponoval pre bývalý režim.⁶⁷

Karel Pečený bol odsúdený na päť rokov väzenia, neskôr po odvolaní bol trest zmierený na 18 mesiacov a stratu majetku. Pavol Čambala bol oslobodený.

Prof. Václav Macek, CSc. (1952)

Absolvoval odbor divadelnej a filmovej vedy na Karlovej univerzite. Po štúdiách pracoval okrem iného v Ústave Dejín umenia Slovenskej akadémie vied, v Slovenskej národnej galérii a Slovenskom filmovom ústave. Od roku 1993 je pedagógom Katedry audiovizuálnych štúdií Filmovej a televíznej fakulty VŠMU v Bratislave.

Citované filmy:

Zem spieva (Karel Plicka, 1933).

skí povstalci okrem iných boli inšpirovaní aj Varšavským povstaním, ale nie iba ním; c) povstalci sa okolo 27. 10. 1944 „nerozhodne nevytratili“, ale časť bola zajatá, časť sa vrátila domov a časť ostala v horách a pokračovala v boji.

67) Štátny archív, Bratislava, fond Ludové súdy, spis Pavol Čambala. Zo žiadosti o prepustenie Pavla Čambalu z väzby zo dňa 14. 11. 1945 adresovaná povereníkovi informácií Samuelovi Bellušovi.

SUMMARY

Karel Pečený vs. Pavol Čambala.*Two Years of Cooperation Between Aktualita and Nástup (1938–1940)*

Václav Macek

The study analyses in detail Slovak-Czech cooperation from the autumn of 1938 up to the spring of 1940 in connection with the production of the weekly film journal AKTUALITA. The cooperation was significantly influenced by German interests as of early 1939. The study reconstructs the founding of the Slovak weekly journal NÁSTUP and its connection with the Czech weekly journal AKTUALITA. Newly found documentation serves to alter our understanding of the behind-the-scenes power struggles within the relatively small Slovak market of German producers represented by the Film Chamber of the Reich. These included issues related to the production of NÁSTUP. Research on Karel Pečený, the director and also later owner of Aktualita, and Pavel Čambala, the director of the journal and later also of the entire company Nástup, reveals that the situation was much more complex than Karel Margry's study, published in Czech translation in *Iluminace* in 2009, has suggested. The primary argument of the text in question leads to the conclusion that the interruption of film business cooperation between Prague and Bratislava by the end of 1939 was by no means the choice of Čambala or Pečený, but rather the result of orders by German figures in the Protectorate. The text details the individual travels by Gunther Schwarz to Bratislava, the reactions by the relevant ministries, as well as by Aktualita and Nástup. The study also reconstructs a crucial meeting which took place in early January 1940 and led to the termination of the contract between Aktualita and Nástup at the end of March 1940 and to the conclusion of a new contract between Nástup and Ufa.